

Neviditelné ženy

Jak data a výzkumy
utvářejí svět pro muže

Host

Caroline Criado Perez

Brno 2024

Přeložila
Tereza Plachá

Neviditelné ženy

Jak data a výzkumy
utvářejí svět pro muže

Caroline Criado Perez

INVISIBLE WOMEN

Copyright © Caroline Criado Perez, 2019

All rights reserved

Foreword © Šárka Homfray

Translation © Tereza Plachá, 2024

Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2024
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-2077-0 (PDF)

ISBN 978-80-275-2078-7 (ePUB)

ISBN 978-80-275-2079-4 (MobiPocket)

*Ženám, které nepolevují: buďte dál
tak zatraceně tvrdohlavé.*

*Obraz světa je stejně jako svět sám výtvořem mužů;
popisují jej ze svého stanoviska, jež zaměňují
za absolutní pravdu.*

Simone de Beauvoir

Obsah

Předmluva k českému vydání	010
Předmluva	014
Úvod: <i>Muž jako norma</i>	020
1 Každodenní život	049
Kapitola první: <i>Může být odklizení sněhu sexistické?</i>	050
Kapitola druhá: <i>Genderově neutrální s pisoáry</i>	070
2 Pracoviště	093
Kapitola třetí: <i>Dlouhý pátek</i>	094
Kapitola čtvrtá: <i>Mýtus meritokracie</i>	120
Kapitola pátá: <i>Jev Henryho Higginse</i>	144
Kapitola šestá: <i>Mít menší cenu než bota</i>	162
3 Design	181
Kapitola sedmá: <i>Hypotéza pluhu</i>	182
Kapitola osmá: <i>Jedna velikost vyhovuje všem (mužům)</i>	196
Kapitola devátá: <i>Moře chlápků</i>	210
4 Návštěva lékaře	237
Kapitola desátá: <i>Léky, co nezabírají</i>	238
Kapitola jedenáctá: <i>Syndrom Jentl</i>	262
5 Veřejný život	283
Kapitola dvanáctá: <i>Zdroje zdarma k využití</i>	284
Kapitola třináctá: <i>Z dámské peněženky do pánské</i>	300
Kapitola čtrnáctá: <i>Ženská práva jsou lidská práva</i>	312
6 Když se to pokazí	337
Kapitola patnáctá: <i>Kdo se postará o obnovu?</i>	338
Kapitola šestnáctá: <i>Důvodem vaší smrti nebude katastrofa</i>	346
Doslov	362
Poděkování	372
Poznámky	376
Rejstřík	446
Ediční poznámka	468

Předmluva

k českému vydání

Se zjištěním, které by bylo možné lapidárně vyjádřit slovy „norma je muž a žena je jen odchylka“, přišla Simone de Beauvoir již téměř před sto lety a od té doby se toho příliš nezměnilo. Naši společnost je stále možné označit jako androcentrickou. To znamená, že naše společnost je více či méně zjevně organizována muži pro muže. Data o ženách často chybějí, včetně situací, kde se datový soubor tváří genderově neutrálně — právě tady totiž zjistíme, že „genderově neutrální“ znamená téměř totéž jako „mužský“.

Knížka *Neviditelné ženy*, která ihned po vydání získala zcela zasloužený ohlas, je příběhem chybějících dat. A co je ještě důležitější, je příběhem o často fatálních důsledcích, které tato chybějící data mohou na ženské životy mít. Řada příkladů, které knížka obsahuje, se stala již v podstatě legendárními argumenty nejen pro nutnost vyššího zastoupení žen ve vědě a ve veřejném životě. Tvářit se, že ve společnosti genderové rozdíly neexistují nebo že nejsou důležité, zkrátka bez nadsázky stojí lidské životy.

Pochopitelně, věda a výzkum včetně jejich organizace a financování mají lokální specifika. Totéž platí o tvorbě veřejných politik. To však neznamená, že by se určité principy, včetně již zmíněného androcentrismu a tzv. mužského zkreslení, neprojevovaly takřka globálně. Skutečnost, že málo žen ve vědě má vliv na to, co a jak se zkoumá, už u nás opakovaně popisovala například novinářka Silvie Lauder a je to mimo jiné velké

téma pro Národní kontaktní centrum — gender a věda na Sociologickém ústavu Akademie věd ČR. I do některých českých a moravských měst například již dorazila idea férového urbanismu a metody genderového rozpočtování. Společenskovědní výzkum reflektuje ženy lépe a zjištění se dostávají do veřejného prostoru, ať už jde o gender pay gap, nebo třeba nastavení sociálního systému, včetně toho důchodového. Výrazným počinem v oblasti práva byl sborník *Mužské právo* (2020), jehož editorský tým vedla Kateřina Šimáčková — netušili byste, jak málo český právní řád na ženy myslí a jak moc vám to může zkomplikovat život, ať už jde o zdraví, bezpečí, nebo třeba „jen“ chození do práce. Ale není rozhodně možné říct, že by nebyl prostor pro další zjištění, další data, další příklady.

I feministická literatura má jak globální podobnosti a souvislosti, tak lokální specifika. V českém prostředí se ještě donedávna jednalo o určitou literární popelku. V posledních letech se situace pomalu mění. Objevilo se několik dlouho postrádaných překladů klasických děl světového feministického myšlení, jako jsou například knížky Audre Lorde nebo bell hooks. Vzniká i původní česká feministická literatura, opět s velkým ohlasem i mimo „obvyklé“ akademické prostředí. Výše zmiňovaná novinářka Silvie Lauder v roce 2023 vydala dlouho očekávanou knížku *V pasti pohlaví*, která se českému feminismu věnuje z mnoha pohledů včetně historického. A velký kus práce na tomto poli dlouhá léta odvádí česká sociologie. Při psaní své knížky *Proč jsme tak našťvané?* (2022) jsem z českých sociologických výstupů vycházela a jde o nedocenenou studnici poznatků o tom, jak se nám všem vlastně žije.

Jedním z velkých inspiračních zdrojů pro mé vlastní psaní byla i knížka *Neviditelné ženy*. A jsou to právě nová a současná díla světového feminismu, která se českému čtenářstvu v českých překladech zatím nedostávají dle mého názoru dostatečně. Výsady schopnosti čtení obvykle anglických originálů se dostává

ponejvíce zájemcům a zájemkyním z řad akademické obce, příležitostně se nám dostane do ruky slovenský překlad. České překlady zahraničních děl jsou nezbytné pro možnost jejich lepšího rozšíření mezi českou čtenářskou veřejnost (a také pro formování české terminologie). A potřebujeme i podklad pro sledování společenského vývoje.

Je ještě dlouhá cesta k tomu, abychom se z androcentrické společnosti stali společností pro všechny. A nelze ani říct, že existence mužského zkreslení a jeho závažnost by u nás byly obecně přijímaným faktem. Bez ohledu na to, kolik článků a knížek již bylo napsáno, kolik důkazů o tom, jak věda zapomíná na ženy, již bylo předloženo. Teprve ve chvíli, kdy budeme schopni takovéto společenské nastavení reflektovat, se od něj budeme moci odklonit.

Šárka Homfray

Předmluva

Většina zaznamenané historie lidstva je jednou velkou přehlídkou nedostatku údajů. Počínaje teorií muže-lovce nechávali kronikáři minulosti jen málo prostoru tomu, jakou roli ve vývoji lidstva, ať už kulturní, či biologickou, sehrály ženy. Namísto toho se odnepaměti obecně přijímá, že životy mužů vypovídají o životě všech lidí. Pokud však jde o životy druhé poloviny lidstva, často neslyšíme nic než ticho.

A toto ticho je všudypřítomné. Prostupuje celou naši kulturu. Filmy, zprávy, literaturu, vědu, územní plánování i ekonomiku. Příběhy, které si o naší minulosti, přítomnosti i budoucnosti vyprávíme. Všechny jsou poznamenané — znetvořené — „chybějící přítomností“ žen. Tento jev se nazývá nesrovnalost v množství genderových údajů.

Nejde však jen o ticho. Toto ticho a tato nesrovnalost totiž mají své následky. Každý den ovlivňují životy žen. Někdy mohou být zcela nenápadné. Ženy se například mohou trást zimou v kancelářích vyhrátých na teplotu vyhovující mužům nebo mohou mít problém dosáhnout na nejvyšší polici regálu nastavenou na výšku průměrného muže, což je rozhodně otravné a bezpochyby nespravedlivé.

Ale nikoli životu nebezpečné. Na rozdíl od havárie v autě, jehož bezpečnostní prvky nezohledňují ženské míry. Na rozdíl od situace, kdy u vás lékaři neodhalí infarkt, protože vaše symptomy považují za „atypické“. Pro tyto ženy mohou být následky života ve světě postaveném na mužských údajích smrtící.

O nevyváženosti v genderových údajích je však především potřeba říct, že k ní nedochází se zlým úmyslem, a dokonce ani záměrně. Právě naopak. Jedná se zkrátka o výsledek uvažování, které zde panuje již tisíce let, a jde tedy spíše o *ne-uvažování*. A to navíc dvojí: o mužích uvažujeme se samozřejmostí, zatímco ženy vůbec nebereme v úvahu. Když totiž celkově přemýšlíme o člověku, myslíme tím muže.

Tyto postřehy nejsou nijak nové. Velmi známé je vyjádření Simone de Beauvoir z roku 1949, kdy napsala: „Lidství je něco mužského a muž definuje ženu nikoli samu o sobě, nýbrž v poměru k sobě; nepovažuje ji za autonomní bytost. [...] On je Subjekt, on je Absolutno: ona je to Druhé.“⁴¹ Nový je však kontext, v němž je žena stále „ta druhá“. A tím kontextem je svět, jenž je stále více závislý na datech a stává se jejich otrokem. Na velkých datech. Ze kterých se pak pomocí velkých algoritmů na velkých počítačích rýžují velké pravdy. Když jsou však vaše velká data znehodnocena velkým tichem, mění se pravdy přinejlepším v polopravdy. A často nejsou ve vztahu k ženám pravdivé vůbec. Jak říkají sami informatici: „Z odpadu vzejde zase jen odpad.“

V tomto kontextu je potřeba dorovnat rozdíl v množství genderových údajů ještě naléhavější. Už dnes se běžně užívá umělá inteligence, která pomáhá lékařům s diagnózami, prohlíží životopisy, a dokonce vede pohovory s uchazeči o zaměstnání. Jenže umělá inteligence se učí na souborech dat znehodnocených nesrovnalostmi v údajích — a protože algoritmy jsou často chráněny coby proprietární software, nemůžeme si ani ověřit, zda tyto nesrovnalosti někdo zohlednil. Avšak podle dostupných důkazů to tak rozhodně nevypadá.

Pro příběh *Neviditelných žen* mají čísla, technologie a algoritmy zcela zásadní význam. Vyprávějí však jen polovinu příběhu. Údaje jsou jen jiným označením pro informace — a informace pocházejí z různých zdrojů. Ano, statistické údaje nám poskytují jeden druh informací, ale neméně důležitá je lidská zkušenost. Proto

jsem přesvědčená, že pokud chceme vytvořit svět, který by vyhovoval všem, potřebujeme k jeho utváření přizvat ženy. Pokud o věcech, které se týkají nás všech, rozhodují bílí, tělesně zdatní muži (což se v Americe děje v devíti případech z deseti), vzniká už jen tím nepoměr v údajích — stejně jako vzniká nepoměr v údajích, když v rámci lékařského výzkumu neshromažďujeme informace o ženských tělech. A jak názorně ukážu, nezahrnutí ženské perspektivy je podstatným prvkem nezáměrného zkresení, které se snaží (často v dobré víře) vydávat za „genderově neutrální“. Právě to měla Simone de Beauvoir na mysli, když řekla, že muži zaměňují své stanovisko za absolutní pravdu.

Otázky týkající se žen, kterými se muži zapomínají zabývat, náležejí do mnoha oblastí. Při čtení této knihy si však všimnete, že se opakovaně objevují tři hlavní motivy: ženské tělo, neplacená pečovatelská práce žen a násilí, které muži na ženách páchají. Tato témata jsou tak zásadní, že se dotýkají téměř každého aspektu našich životů a ovlivňují naši zkušenost se vším — od veřejné dopravy přes politiku a pracoviště až po ordinaci lékaře. Muži si to neuvědomí, protože zkrátka nemají ženská těla. Také na ně, jak si později ukážeme, ve srovnání se ženami dopadá jen zlomek neplacené práce. A přestože se také musejí potýkat s násilím ze strany jiných mužů, projevuje se jinak než násilí, kterému čelí ženy. A tak tyto rozdíly přehlízíme a tváříme se, že mužské tělo a k němu přidružená zkušenost jsou genderově neutrální. Jde o jednu z podob diskriminace žen.

V této knize budu mluvit o pohlaví a genderu. „Pohlavím“ myslím biologické charakteristiky, které určují, zda je jedinec muž či žena — XX a XY. „Genderem“ mám na mysli společenské významy, které těmto biologickým skutečnostem přisuzujeme — způsob, jakým se se ženami jedná proto, že *působí* žensky. Jeden z těchto aspektů je uměle vytvořený, ale oba jsou skutečné. A oba mají na ženy, které se snaží fungovat ve světě vystavěném na základě mužských údajů, značný vliv.

Ačkoli v celé knize mluvím o pohlaví i genderu, používám zastřešující termín „nepoměr v *genderových* údajích“, protože pohlaví není důvod, proč jsou ženy ze souboru údajů vyloučeny. Tím je gender. Pojmenováním fenoménu, který páchá tolik škod v životech tolika žen, chci zároveň jasně pojmenovat příčinu a tou — v rozporu s některými výroky, které se na následujících stránkách dočtete — není ženské tělo. Problémem jsou společenské významy, které tomuto tělu přikládáme, a společensky daná neochota je zohlednit.

Neviditelné ženy vyprávějí příběh o absenci — a o té je někdy těžké psát. Jestliže o ženách obecně nemáme dostatek údajů (buď je vůbec neshromažďujeme, nebo je zpravidla netřídíme podle pohlaví), pak o ženách jiné barvy pleti, ženách se zdravotním postižením a ženách z dělnické třídy nám údaje prakticky zcela chybějí. Ne snad proto, že bychom je nesbírali, ale proto, že je neoddělujeme od dat o mužích — těmto rozděleným údajům říkáme „údaje rozčleněné podle pohlaví“. Ve statistikách o zastoupení mužů a žen na pozicích od akademické sféry až po filmové role se uvádějí údaje o „ženách“ a „etnických menšinách“, což znamená, že údaje o ženách z etnických minorit se ztrácejí v obou větších skupinách. Pokud takové údaje máme k dispozici, vždy je uvádím, jedná se však spíše o výjimky.

Záměrem této knihy není psychoanalýza. Nevidím do nejniternějších myšlenek těch, kteří svým jednáním nepoměr v genderových údajích prohlubují, a tak nemohu odhalit konečný důkaz toho, proč tento nepoměr vůbec existuje. Mohu vám, čtenářům a čtenářkám, jen předložit fakta a požádat vás, abyste přihlédlí k důkazům. Ve skutečnosti mě však nezajímá, zda byl ten, kdo genderově předpojatý nástroj vytvořil, skrytým sexistou. Osobní motivace jsou víceméně bezpředmětné. Záleží na vzorcí. Záleží na tom, zda vzhledem k rozsahu dat, která zde představím, dává smysl považovat nepoměr v množství genderových údajů za jednu velkou náhodu.

Budu se snažit dokázat, že to smysl nedává. Budu se snažit dokázat, že panující nepoměr v genderových údajích je příčinou a zároveň důsledkem zmiňovaného neuvažování, které považuje lidstvo za téměř výlučně mužské. Ukážu vám, jak často se tato předpojatost projevuje, jak hluboko je zakořeněná a jak zkresluje údaje, které považujeme za objektivní a které stále více ovládají naše životy. Ukážu vám, že i v tomto super-rationálním světě řízeném vysoce nestrannými počítači jsou ženy stále *druhým pohlavím*, jak je popsala Simone de Beauvoir, a že nebezpečí, že ženy budou v nejlepším případě degradovány na podtyp muže, je dnes stejně naléhavé jako kdysi.

Úvod:
Muž jako norma

Vnímání muže jako normy představuje základní kámen struktury lidské společnosti. Je to prastarý zvyk a sahá hluboko do minulosti — až k samotným teoriím o lidské evoluci. Již ve čtvrtém století před našim letopočtem Aristoteles otevřeně mluvil o mužské normě jako o nepopíratelném faktu: „První odchylkou od typu je zajisté to, že se potomek namísto muže stane ženou,“ napsal v přírodovědném pojednání *O plození živočichů*. (Připustil však, že tato anomálie je „přirozenou nezbytností“.)

O více než dva tisíce let později, v roce 1966, se na Chicagské univerzitě konalo sympozium o primitivní společnosti lovců a sběračů. Neslo název „Muž-lovec“. Sešlo se zde více než sedmdesát pět sociálních antropologů z celého světa, aby diskutovali o významu lovu ve vývoji člověka. Shodli se na tom, že byl jeho význam velký.¹ „Biologie, psychologie a zvyklosti, jimiž se odlišujeme od lidoopů — za to všechno vděčíme lovcům minulosti,“ tvrdila jedna studie publikovaná ve výsledné knize. To je sice všechno moc pěkné, ale jak poznamenaly feministky, představuje to problém pro ženskou evoluci. Kniha totiž jasně označovala lov za mužskou činnost. Pokud je tedy „náš intelekt, naše zájmy, emoce a základy společenského života výsledkem úspěšné adaptace na lov“, co z toho vyplývá pro lidskost žen? Pokud jsou strůjci vývoje člověka muži, jsou ženy vůbec lidmi?

Antropoložka Sally Slocum ve svém dnes již klasickém eseji z roku 1975 s názvem „Woman the Gatherer“ (Žena-sběračka) tuto nadřazenost „muže-lovce“ zpochybnila.² Tvrdila, že „antropologové hledají příklady chování mužů a domnívají se, že jsou pro vysvětlení dostačující“. A tak si položila prostou otázku, kterou vyplnila vzniklé ticho: „Co dělaly ženy, zatímco muži lovili?“ Odpověď zní: Věnovaly se sběru, kojily děti a pečovaly o ně během „dlouhých období závislosti kojenců na matce“. Všechny tyto činnosti vyžadovaly spolupráci. Sally Slocum namítá, že ve světle této informace „závěr, ze kterého plyne, že základem adaptace člověka byla touha mužů lovit

a zabíjet, klade příliš velký důraz na agresi, která konečnou představuje jen jeden aspekt lidského chování“.

Sally Slocum tuto kritiku sepsala již před více než čtyřiceti lety, stranění mužům však v evoluční teorii nadále přetrvává. „Vědci zjistili, že se u lidí vyvinul instinkt pro vražedné násilí,“ stálo v titulku deníku *The Independent*.³ Článek odkazoval na vědeckou studii s názvem „Fylogenetický původ lidského vražedného násilí“, podle které lidé během svého vývoje získali šestkrát vyšší sklony k zabíjení zástupců vlastního druhu než průměrný savec.⁴

To pro náš druh v obecné rovině bezesporu platí, pravdou však je, že vražedné násilí člověka vůči druhému člověku je v naprosté většině případů mužskou záležitostí: třicet let trvající analýza vražd ve Švédsku odhalila, že devět z deseti vražd spáchali muži.⁵ To souhlasí se statistikami z jiných zemí včetně Austrálie,⁶ Velké Británie⁷ a USA.⁸ Z průzkumu vražd, který v roce 2013 provedla OSN, vyplývá, že celosvětově jsou pachatelé vražd z 96 % muži.⁹ Mají tedy vražedné sklony lidé, nebo jen muži? A pokud ženy celkově vzato nevráždí, co si pak máme myslet o ženské „fylogenezi“?

Na základě principu „muž, pokud není uvedeno jinak“ se podle všeho přistupuje k výzkumu v různých odvětvích etnografie. Kupříkladu jeskynní malby často zobrazují lovnou zvěř, a tak se předpokládalo, že jejich autory jsou muži, tedy lovci. Nové rozbory otisků dlaní, které se v blízkosti těchto maleb v jeskyních ve Francii a Španělsku nacházejí, však svědčí o tom, že ve skutečnosti většinu maleb vytvořily ženy.¹⁰

Tomuto způsobu přemýšlení se nevyhnou dokonce ani lidské kosterní ostatky. Může se nám zdát, že lidské kostry jsou objektivně buď ženské, nebo mužské, a jsou tudíž osvobozeny od vnímání muže jako normy. To bychom se však pletli. Více než sto let se předpokládalo, že vikinská kostra z desátého století známá jako „válečník z Birky“ patřila muži, a to navzdory tomu, že tato kostra má zcela zjevně ženskou pánevní kost.

Důvodem byla skutečnost, že kostra byla pohřbena s plnou výzbrojí a dvěma obětovanými koňmi.¹¹ Obsah hrobu nasvědčoval tomu, že se jednalo o válečníka¹² — a povolání válečníka znamenalo muže (archeologové považovali četné zmínky o válečnicích ve vikinské mytologii za „mytické příkrášlení“¹³). Přestože mají zbraně při určování pohlaví evidentně větší váhu než pánevní kost, nemají větší váhu než DNA a testy z roku 2017 potvrdily, že tato kostra skutečně patřila ženě.

Tím však spor neskončil. Jen se posunul.¹⁴ Kosti přece mohl někdo vyměnit. Nebo možná měl pohřeb ženského těla s těmito předměty nějaký jiný důvod. Odborníci prosazující tyto názory mohou mít v obou případech pravdu (autoři původní studie však tuto kritiku na základě rozložení obsahu hrobu odmítají). Takový odpor však o něčem vypovídá, zejména s ohledem na to, že mužské kostry v podobných situacích „nebývají takovým způsobem zpochybňovány“.¹⁵ A skutečně se při archeologických vykopávkách téměř vždy najde více ostatků mužů, k čemuž antropolog Phillip Walker ve své knize z roku 1995 v kapitole o určování pohlaví podle lebky suše dodal, že takový poměr „neodpovídá tomu, co víme o poměru mužů a žen v do dnešních dnů přeživších lidských populacích“.¹⁶ A vzhledem k tomu, že vikinské ženy mohly vlastnit majetek, mohly dědit a stávat se významnými obchodnicemi, je skutečně tak neuvěřitelné, že mohly také bojovat?¹⁷

Nejedná se přece zdaleka o jedinou kostru válečnice, která byla objevena. „Na euroasijských stepích od Bulharska po Mongolsko se našly kostry mnoha žen poznamenané válečnými zraněními,“ napsala Natalie Haynes pro deník *The Guardian*.¹⁸ Pro kmeny, jako byli starověcí Skytové, kteří do bitev vyjížděli na koních a používali luky a šípy, neměli mužští válečníci žádné vrozené výhody. Testy DNA provedené u koster pohřbených se zbraněmi na více než tisíce skytských pohřebišť od Ukrajiny po Střední Asii odhalily, že až 37 % skytských žen a dívek byly aktivní válečnice.¹⁹

To, do jaké míry automatický předpoklad, že jde o muže, pokud není uvedeno jinak, formuje naše uvažování, nám možná nemusí připadat tak překvapivé, když si uvědomíme, že je zakořeněný v jednom ze základních stavebních kamenů společnosti: v jazyce. Když Sally Slocum kritizovala genderovou předpojatost v antropologii, upozorňovala na to, že se tato předpojatost vyskytuje „nejen ve způsobu, jak se to mizivé množství dat interpretuje, ale i v jazyce, jakým se o nich hovoří“. Dále napsala, že se slovo „člověk“ (v angličtině „man“, pozn. překl.) „používá tak nejednoznačně, že není možné určit, zda označuje jen muže, nebo zástupce lidského druhu obecně“. Tento rozklad významu vedl Sally Slocum k podezření, že „termín ‚člověk‘, který má označovat lidský druh jako celek, je v myslích mnoha antropologů ve skutečnosti označením jen mužské poloviny populace“. Jak dále uvidíme, důkazy nasvědčují tomu, že měla nejspíš pravdu.

V básni Muriel Rukeyser s názvem „Mýtus“ se starý slepý Oidipus ptá sfingy: „Proč jsem nepoznal svou matku?“ A sfinga mu vysvětlí, že na její otázku (Co chodí ráno po čtyřech nohou, v poledne po dvou a večer po třech?) neodpověděl správně. „Tvá odpověď zněla člověk, tedy muž. O ženě ses nezmínil.“ Oidipus však namítá, že když se řekne člověk, „zahrnujeme do toho i ženy. To ví přece každý“.

Ve skutečnosti však měla pravdu sfinga a Oidipus se pletl. Když se řekne člověk, „nezahrnujeme do toho i ženy“, ačkoli technicky vzato to „ví přece každý“. Mnoho studií prováděných v posledních čtyřiceti letech v různých jazycích soustavně potvrzuje, že to, čemu se říká „nepříznakové neboli generické maskulinum“ (použití mužského rodu pro souhrnné označení mužů i žen) ve skutečnosti vůbec není vnímáno nepříznačově.²⁰ V drtivé většině případů je takto označená osoba vnímána jako muž.

Když v textu použijeme nepříznačové maskulinum, lidé si spíše vybaví slavné muže než slavné ženy,²¹

spíše označí určitou profesi za typicky mužskou²² a spíše navrhnou na pracovní pozice nebo politické funkce mužské kandidáty.²³ Platí také, že se ženy méně často ucházejí o pracovní pozice uváděné v inzerátech pod nepříznakovým maskulinem a bývají při pohovorech na tato místa méně úspěšné.²⁴ Nepříznakové maskulinum je dokonce tak silně spojováno s mužským rodem, že přebíjí i jinak silné stereotypy, takže profese jako „florista“, které jsou tradičně vnímány jako typicky ženské, jsou rázem viděny jako mužská povolání.²⁵ Generické maskulinum zkresluje dokonce i vědecké studie, a vytváří tak jakousi meta-nesrovnalost v genderových údajích: práce z roku 2015 zabývající se zkreslením při subjektivních výpovědích v psychologických studiích zjistila, že použití nepříznakového maskulina v dotaznících ovlivnilo odpovědi žen a mohlo zkreslit „význam výsledků testu“.²⁶ Autoři výzkumu dospěli k závěru, že nepříznakové maskulinum „může zachycovat neexistující rozdíly mezi muži a ženami, které by se při užití genderově neutrálního označení nebo v jazyce s přirozenými rody ve stejném dotazníku nevyskytly“.

A přesto navzdory desítkám let důkazů, z nichž je patrné, že nepříznakové maskulinum není ani zdaleka jasné, autoři oficiálních jazykových předpisů v mnoha zemích stále trvají na tom, že jde o pouhou formalitu, na které je třeba lpět v zájmu... přehlednosti. Vždyť ještě v roce 2017 pracovníci Académie française, tedy ve Francii nejuznávanější odborníci na francouzštinu, rozčileně protestovali proti „zvrácenému, inkluzivnímu psaní“ a tvrdili, že kvůli nahrazování nepříznakového maskulina „hrozí francouzskému jazyku smrtelné nebezpečí“. K obdobným sporům docházelo i ve Španělsku²⁷ nebo v Izraeli.²⁸

Jelikož anglická gramatika nerozeznává rody, je užití nepříznakového maskulina v současné době velmi omezené. Výrazy jako „doctor“ nebo „poet“ donedávna bývaly nepříznakovým maskulinem (a lékařky a básnířky se poněkud posměšně označovaly jako „doctresses“

a „poetesses“), nyní je však vnímáme jako genderově neutrální. Ačkoli poslední formální pozůstatky dnes zbyly už jen v psaní pedantů, kteří stále trvají na užívání zájmena „he“ (když myslí „he or she“), nepříznakové maskulinum svým způsobem zaznamenalo návrat ve slangových amerikanismech, jako je „dude“ nebo „guys“ a v Británii „lads“, což mají údajně být genderově neutrální označení. Nedávný spor ve Velké Británii ukázal, jak moc jsou někteří stále ochotní se bít za vnímání muže jako normy: když v roce 2017 Danny Cotton, první žena v čele londýnského hasičského sboru, navrhla nahradit výraz „fireman“ nyní běžným (a příznějme si to, mnohem stylovějším) výrazem „firefighter“, vysloužila si tím záplavu urážlivých zpráv.²⁹

Existují však jazyky, jako je francouzština nebo španělština, které rozlišují mluvnické rody a koncept mužského a ženského je součástí samotné jejich struktury jazyka. Všechna podstatná jména jsou buď mužského, nebo ženského rodu. Stůl je ve španělštině rodu ženského: *la mesa roja* (červený stůl), kdežto auto je rodu mužského: *el coche rojo* (červené auto). Podstatná jména označující osoby sice mívají mužskou i ženskou podobu, za standard se však vždy považuje mužský rod. Když zkusíte na Googlu vyhledat překlad slova „právník“ do němčiny, objeví se vám výraz *Anwalt*, což je doslova „muž-advokát“, ale užívá se jako nepříznakové maskulinum pro advokáty i advokátky. Ženská podoba profese zní *Anwältin* a je odvozena od mužské podoby. (Názvy ženských profesí jsou stejně jako v tomto případě často odvozené z mužské podoby názvu, což je další sotva patrný způsob, jakým stavíme ženy do pozice odchylky od mužské normy, a ženy jsou, jak by řekla Simone de Beauvoir, zase až „ty druhé“.) Nepříznakové maskulinum se používá i tehdy, když mluvíme o skupině lidí, jejichž pohlaví neznáme, nebo v případě, že jde o smíšený kolektiv. Skupinu sta učitelek tedy ve španělštině nazveme *las profesoras*, jakmile se však ke skupině přidá jediný učitel, mění se označení na *los profesores*. Tak mocná je mužská norma.

V jazycích s mluvnickými rody zůstává nepříznakové maskulinum všudypřítomné. Volné pracovní pozice se stále často inzerují pod označením v mužském rodě, zejména pokud jde o vedoucí funkce.³⁰ Nedávná rakouská studie zkoumající jazyk inzerátů na vedoucí pracovní pozice odhalila poměr 27:1 mužských tvarů a „genderově spravedlivých forem“ (kdy je uveden mužský i ženský tvar).³¹ Evropský parlament se domnívá, že tento problém vyřešil, a od roku 2008 doporučuje u jazyků s mluvnickými rody uvádět za název nabízené pozice dodatek „(m/ž)“. Nepříznakové maskulinum mělo být díky tomu spravedlivější, protože bychom si vzpomněli, že na světě existují i ženy. Nápad to byl jistě pěkný — bohužel však nepodložený daty. Když se výzkumníci dostali k vyhodnocení vlivu tohoto dodatku, zjistili, že nemá na samostatné použití nepříznakového maskulina vůbec žádný vliv, což hezky ukazuje, jak je důležité nejprve shromáždit příslušná data a teprve pak vydávat doporučení.³²

Mají však všechny tyto debaty o slovech nějaký skutečný dopad v každodenním životě? Nepochybně ano. Analýza Světového ekonomického fóra z roku 2012 přišla se zjištěním, že jazyky s mluvnickými rody, kde je mužský a ženský rod patrný téměř v každém výroku, mají nejvyšší míru genderové nerovnosti.³³ Nicméně zajímavé na tom je, že země s jazyky bez mluvnických rodů (jako je maďarština a finština) nejsou naopak nejrovnoprávnější. Tato čest náleží třetí skupině, jazykům s přirozeným rodem, jako je angličtina. V těchto jazycích je sice možné rod označit (doslova „učitel-žena“ či „lékař-muž“), ale v samotných slovech zakódovaný není. Podle autorů studie platí, že pokud nemůžete v jazyce nijak vyjádřit rod, nemůžete ani „napravit“ skryté zkreslení „připomenutím toho, že na světě existují i ženy“. Ve zkratce se tedy dá říct, že pokud o mužích uvažujeme se samozřejmostí, je důležité, že to vylučuje doslovnou zmínku o ženách.

Bylo by lákavé si myslet, že genderová předpojatost v jazyce je jednoduše pozůstatkem méně pokrokových

časů, důkazy tomu však nenasvědčují. „Nejrychleji se vyvíjejícím jazykem na světě“,³⁴ který používá více než 90 % světové internetové populace, jsou emodži.³⁵ Tento jazyk vznikl v osmdesátých letech dvacátého století v Japonsku a nejvíce ho využívají ženy:³⁶ časté používání emodži uvádí 78 % žen a naproti tomu 60 % mužů.³⁷ A přitom byl svět emodži až do roku 2016 až pozoruhodně mužský.

Emodži do našich chytrých telefonů vybírá skupina organizací s poněkud velkolepě znějícím názvem Unicode Consortium. Sídli v Silicon Valley a pracuje na zajištění univerzálních a mezinárodně uznávaných softwarových norem. Pokud se Unicode Consortium rozhodne, že má ke stávajícímu výběru přibýt další emodži (například „špion“), přiřadí mu příslušný kód. Každý výrobce telefonů (nebo platforma jako Twitter či Facebook) si pak vytvoří vlastní návrh toho, jak podle nich špion vypadá. Nicméně všichni použijí stejný kód, takže ačkoli uživatelé komunikují na různých platformách, říkají vlastně zhruba totéž. Emodži se srdíčky místo očí je všude emodži se srdíčky místo očí.

Dříve organizace Unicode u většiny emodži neuváděla, jakého mají být pohlaví. Emodži, které většína platformě znázornila jako běžícího muže, se nejmenovalo „běžící muž“ („man running“), byl to zkrátka „běžec“ („runner“). Stejně tak Unicode uváděla původní emodži znázorňující policejního strážníka pod označením „policejní strážník“ („police officer“), nikoli „policista“ („policeman“). To až jednotlivé platformy si všechny tyto genderově neutrální termíny vyložily jako muže.

V roce 2016 se organizace Unicode rozhodla s tím něco udělat. Upustila od svého původního, genderově „neutrálního“ stanoviska a rozhodla se výslovně uvádět pohlaví všech emodži znázorňujících osoby.³⁸ A tak místo slova „běžec“ („runner“), které bylo obecně vnímáno jako „běžící muž“, zavedli specifické kódy pro běžícího muže a běžící ženu. Nyní mají všechny emodži

zobrazující profese a sportovce mužskou i ženskou variantu. Je to drobné, ale přesto významné vítězství.

Bylo by snadné označit výrobce telefonů a sociální sítě za sexistické (a jak později uvidíme, často takové bývají, ač třeba nevědomky), pravda je však taková, že i kdyby se jim nějak podařilo navrhnout obrázek „genderově neutrálního“ běžce, většina z nás by ho stejně vnímala jako běžícího muže, protože téměř vše, co není zcela zjevně označeno jako žena, vnímáme jako muže. Samozřejmě můžeme doufat, že jednou se rozlíčení jazykovědci smíří s představou, že říkat „on a ona“ (nebo dokonce nedejbože „ona a on“) místo samotného „on“ nemusí být to nejhorší, co by se jim mohlo přihodit; přesto pravdou zůstává, že odstranit nepříznakové maskulinum by znamenalo jen polovičnání vítězství. Genderová předpojatost je totiž v našich myslích tak hluboce zakořeněná, že i skutečně genderově neutrální výrazy automaticky čteme jako slova označující muže.

Autoři studie z roku 2015 sestavili žebříček pěti nejčastěji používaných slov označujících osoby při komunikaci člověka s počítačem v akademických textech z roku 2014 a zjistili, že jsou všechna zdánlivě genderově neutrální: „user“ (uživatel), „participant“ (účastník), „person“ (osoba), „designer“ (návrhář) a „researcher“ (výzkumník).³⁹ Dobrá práce, akademici! Jenže je v tom (samozřejmě) háček. Když účastníci studie dostali za úkol na jedno z těch slov deset sekund myslet a pak ho nakreslit, ukázalo se, že tato zdánlivě genderově neutrální slova nejsou vnímána jako rovnocenná označení pro muže i ženy. Muži zapojení do studie znázornili všechna slova kromě návrháře ve více než 80 % jako muže (a i návrhář se ve více než 70 % objevil jako muž). Výzkumník byl v jejich podání častěji znázorněn jako genderově nevyhraněná bytost než jako žena. Ženy byly o trochu méně genderově předpojaté, ale v součtu i ony vnímaly genderově neutrální slova jako výrazy označující muže, pouze v případě slov „person“ a „participant“

byl poměr přibližně 50:50 (zatímco asi 80 % mužů zobrazilo obě slova jako muže).

Toto poněkud skličující zjištění se shoduje s desítky let probíhajícími pokusy nazývanými „nakresli vědce“, při nichž účastníci v drtivé většině kreslí muže. Tento nepoměr byl dokonce vždy tak výrazný, že média po celém světě považovala za obrovský pokrok zjištění nedávné studie, podle které nyní 28 % dětí kreslí ženy.⁴⁰ O něco znepokojivější je také shoda se studií z roku 2008, v níž pákistánští žáci ve věku devíti a deseti let dostali za úkol nakreslit, co si představují pod pojmem „my“. ⁴¹ Jen několik dívek nakreslilo ženy, kdežto všichni chlapci nakreslili muže.

Našemu vnímání světa jako převážně mužského neuniknou ani postavy, které zpodobňují jiné bytosti než lidi: když se výzkumníci během jedné studie snažili přimět účastníky, aby vnímali genderově neutrálního plyšáka jako postavu ženského rodu, tím, že při jeho oslovování používali ženská zájmena, přesto nejen děti, ale i rodiče a pečovatelé stále ve většině případů k plyšákově mluvili v mužském rodě.⁴² Studie dospěla k závěru, že plyšové zvíře musí být skutečně „výrazně femininní“, aby ho „necelá polovina účastníků vůbec oslovila ženským zájmenem namísto mužského“.

Ale abychom jim nekřivdili — není to úplně nesmyslný předpoklad. Často to totiž skutečně je „on“. Mezinárodní studie z roku 2007 se zaměřila na 25 439 postav z dětských televizních pořadů a vyšlo najevo, že pouze 13 % postav, které nejsou lidskými bytostmi, bylo ženského rodu (podíl žen mezi lidskými postavami byl o něco lepší, ale stále příliš nízký, činil 32 %).⁴³ Analýza filmů přístupných dětem natočených mezi lety 1990 a 2005 odhalila, že pouze 28 % mluvených rolí připadalo na ženy. Snad ještě výmluvnější v kontextu muže jako normy je fakt, že v davových scénách ženy tvořily pouze 17 % osob.⁴⁴

Muži nejenže dostávají více hereckých příležitostí, ale stráví také dvojnásobek času na obrazovkách

a v případě filmů s mužem v hlavní roli (kterých je většina), se toto číslo vyšplhá až na trojnásobek.⁴⁵ Pouze v případě filmů s hlavní hrdinkou stráví muži a ženy na obrazovce přibližně stejně dlouhou dobu (ačkoli byste možná čekali, že častěji budou vidět ženy). Muži také mívají více replik a celkově mluví dvakrát tolik co ženy. Ve filmech s mužem v hlavní roli mluví muži dokonce třikrát více a ve filmech s ústřední dvojicí muže a ženy mluví muži téměř dvakrát více. Remíza v počtu replik mezi muži a ženami opět nastává jen v těch několika málo filmech, v nichž hlavní roli hraje žena.

A tento nepoměr bychom našli i jinde než ve filmech a seriálech. Panuje zkrátka všude.

Panuje mezi sochami: spočítala jsem všechny sochy v databázi britské Asociace veřejných památníků a soch a zjistila jsem, že soch mužů jménem John je dvakrát tolik než soch konkrétních žen z historie, které nejsou šlechtického původu (jediný důvod, proč přidáním šlechticů Johnové proti ženám prohrávají, je královna Viktorie, a musím zdráhavě uznat, že mi její nadšení, s jakým dávala stavět své vlastní sochy, docela imponuje).

Panuje na bankovkách: v roce 2013 oznámila Bank of England, že se chystá nahradit jedinou ženu na bankovce dalším mužem. Úspěšně jsem proti tomu protestovala a podobné protesty se objevily i v dalších zemích včetně Kanady a USA.⁴⁶

Panuje v médiích: každý rok od roku 1995 hodnotí Světový projekt pro monitorování médií (Global Media Monitoring Project) zastoupení žen ve světovém tisku a sdělovacích prostředcích. Z výsledků posledního šetření zveřejněného v roce 2015 vyplývá, že „ženy tvoří pouze 24 % osob, které slyšíme a vidíme nebo o kterých čteme v novinách, v televizi nebo v rozhlasových zprávách, což je přesně tolik jako v roce 2010“.⁴⁷

Panuje dokonce i v učebnicích: z výsledků třicet let probíhající studie zaměřené na učebnice jazyka a gramatiky v zemích, jako je Německo, USA, Austrálie

a Španělsko, vyplynulo, že v příkladových větách jsou muži oproti ženám ve výrazné početní převaze (v průměru 3:1).⁴⁸ Z americké studie, která si vzala na mušku osmnáct běžně používaných učebnic dějepisu pro střední školy vydaných mezi lety 1960 a 1990, zase vyplývá, že obrázky žen zmiňovaných v textu a obrázky zmiňovaných mužů se objevují v poměru asi 18:100 a pouze 9 % jmen v rejstřících patří ženám (v jedné z učebnic tato hodnota přetrvala až do vydání z roku 2002).⁴⁹ V roce 2017 proběhla novější analýza, která hodnotila učebnice úvodu do politologie, a podle ní v průměru pouze na 10,8 % stran textu byly zmínky o ženách (u některých učebnic to bylo dokonce jen 5,3 %).⁵⁰ Stejná úroveň genderové předpojatosti se objevila i v obdobných analýzách učebnic z Arménie, Malawi, Pákistánu, Tchaj-wanu, Jižní Afriky a Ruska.⁵¹

V zastoupení mužů dochází k tak všeobecně rozšířenému zkreslení, že se na něj tvůrci kultovní série akčních sci-fi her *Metroid* rozhodli spoléhat, když chtěli fanoušky své hry překvapit. „Přemýšleli jsme nad tím, co by všechny překvapilo, a napadlo nás sejmout Samusovi (hlavní postavě) helmu. Pak někdo řekl: ‚To by byl šok, kdyby se ukázalo, že Samus je žena!‘,“ vzpomínali autoři v nedávném rozhovoru.⁵² A aby to všem skutečně došlo, pro jistotu ji navlékli do růžových bikin a nechali ji zaujmout postoj s vystrčeným bokem.

Hra *Metroid* byla — a stále je — v tomto ohledu mezi počítačovými hrami spíše výjimkou. Ačkoli ze zprávy Pew Research Center z roku 2015⁵³ vyplynulo, že v USA hraje videohry stejný počet mužů a žen, pouze ve 3,3 %⁵⁴ her, které byly v roce 2016 středem pozornosti na tiskové konferenci během veletrhu E3 (největšího každoročního veletrhu herního světa), je hlavní postavou žena. To je dokonce méně než v roce 2015, kdy tento podíl podle organizace Feminist Frequency dosahoval 9 %.⁵⁵ Když už se ženské hratelné postavy do hry dostanou, stále se o nich často mluví jen jako o dalším herním prvku. Na veletrhu E3 v roce 2015 vysvětloval

režisér hry *Fallout 4* Todd Howard, jak snadné je přepínat mezi ženskými a mužskými hratelnými postavami, jen aby se pak na zbytek ukázky vrátil k mužské postavě.⁵⁶ Při zveřejnění zjištěných dat o veletrhu E3 v roce 2016 Feminist Frequency poznamenala, že „hrdinové jsou automaticky muži“.⁵⁷

V kultuře, v níž muži tak výrazně dominují, vzniká dojem, že mužská zkušenost a mužská perspektiva je vnímána jako univerzální, zatímco zkušenost žen, které koneckonců tvoří polovinu populace, se považuje za jaksi specifickou. A právě proto, že všechno mužské je automaticky univerzální, upoutala profesorka Georgetownské univerzity pozornost tisku, když svůj literární kurz nazvala „Bílí mužští spisovatelé“. Přitom se nikdo nepozastavuje nad řadou kurzů, které mají v názvu „ženské spisovatelky“.⁵⁸

Právě proto, že všechno mužské je automaticky univerzální (a všechno ženské specifické), vysloužil si film o tom, jak britské ženy bojovaly za své volební právo, ostrou kritiku (dokonce přímo v deníku *The Guardian*) za to, že je „podivně nevšímavý“, protože se nezabývá první světovou válkou. Na tom se bohužel ukazuje, že stále platí postřeh Virginie Woolf z roku 1929: „Toto je důležitá kniha, neboť se týká války, domnívá se kritik. Toto je bezvýznamná kniha, neboť se týká pocitů žen v přijímacím salonku.“⁵⁹ Proto také V. S. Naipaul kritizuje psaní Jane Austen coby „úzce zaměřené“, zároveň však nikdo neočekává, že se film *Vlk z Wall Street* bude zabývat válkou v Zálivu. Stejně tak nikdo nepředpokládá, že norský spisovatel Karl Ove Knausgaard bude psát o komkoli kromě sebe (a citovat více než jednu jedinou spisovatelku), aby se mu dostalo chvály deníku *The New Yorker* za to, že ve své šestidílné autobiografii vyjádřil „univerzálně pocíťované obavy“.

Proto také stránka „Anglická fotbalová reprezentace“ na Wikipedii pojednává o mužské fotbalové reprezentaci, kdežto reprezentaci žen najdeme pod názvem „Anglická ženská fotbalová reprezentace“. Proto se také

v roce 2013 na Wikipedii dělili spisovatelé na „Americké spisovatele“ (American Novelists) a „Americké ženské spisovatelky“ (American Women Novelists). Proto také podle studie z roku 2015, která porovnávala články na Wikipedii v různých jazykových mutacích, články o ženách obsahovaly slova jako „žena“, „paní“ či „dáma“ (woman, female, lady), kdežto články o mužích slova jako „muž“ nebo „pán“ (man, masculine, gentleman) neobsahovaly — zkrátka proto, že o mužích uvažujeme se samozřejmostí.⁶⁰

Období mezi čtrnáctým a sedmnáctým stoletím řadíme k renesanci, ačkoli — jak podotkla sociální psycholožka Carol Tavris ve své knize z roku 1991 *The Mismeasure of Woman* (Jak neměřit ženu) — pro ženy, které stále z velké části neměly přístup do intelektuálních a uměleckých kruhů, žádná renesance nenastala. Osmnáctému století říkáme doba „osvícenská“, přestože se rozšířením „lidských práv“ zároveň „zúžila práva žen, které nesměly spravovat svůj majetek a příjmy a měly zakázáno studovat na vysokých školách a odborně se vzdělávat“. Starověké Řecko považujeme za kolébkou demokracie, přestože byla ženská polovina populace výslovně vyloučena z možnosti volit.

V roce 2013 se britskému tenistovi Andymu Murraymu dostalo chvály napříč médii za to, že ukončil „77 let dlouhé čekání“ Velké Británie na vítězství ve Wimbledonu, přestože turnaj v roce 1977 vyhrála Virginia Wade. O tři roky později jistý sportovní reportér Murraymu sdělil, že je „první člověk, který kdy získal dvě zlaté olympijské medaile v tenise“ (na což Murray správně odvětil, že „Venus a Serena vyhrály každá asi čtyři“).⁶¹ Ve Spojených státech panuje všeobecné přesvědčení, že jejich fotbalový tým nikdy nevyhrál světový pohár, a dokonce se ani neprobojoval do finále — až na to, že to není pravda. Ženský tým zvítězil už čtyřikrát.⁶²

V posledních letech jsme byli svědky několika záslužných snah o narovnání této genderové předpojatosti, která se v kultuře tak tvrdošíjně drží. Tyto snahy se ovšem

často setkávají s odporem. Když Marvel Comics obsadili do role Thora ženu,⁶³ fanoušci se vzbouřili. Přitom — jak poznamenal časopis *Wired* — „nikdo neřekl ani slovo“, když se z Thora stal žabák.⁶⁴ Když do série *Hvězdných válek* přibyly dva filmy za sebou se ženou v hlavní roli, mezi mužskou částí publika se vzedmula vlna rozhořčení.⁶⁵ Sci-fi fantasy seriál *Pán času*, jeden z nejdéle vysílaných britských televizních pořadů, vypráví o cestovateli časem, který na sebe v pravidelných intervalech bere novou podobu. Všech dvanáct jeho dosavadních vtělení byli muži. V roce 2017 se však Doktor poprvé proměnil v ženu. Bývalý představitel Doktora Peter Davison vyjádřil „pochyby“ nad tím, zda bylo moudré obsadit do role Pána času ženu.⁶⁶ Připadalo mu vhodnější, když byl Doktor „kluk“, a truchlil nad tím, že „chlapci ztratí vzor“. Rozčilení muži na Twitteru volali po bojkotu pořadu a rozhodnutí tvůrců odsuzovali jako přehnaně „politicky korektní“ a okázalé „liberální“ ohánění se ctnostmi.⁶⁷

Colin Baker, který Petera Davisona v roli Doktora vystřídal, se svým předchůdcem nesouhlasil. Připomněl, že chlapci „měli svůj vzor padesát let“. A kromě toho, přemítal Baker, copak musí být někdo stejného pohlaví jako vy, abyste ho mohli považovat za vzor? „Nemůžete prostě být vzor jako člověk?“ Ne tak docela, Coline, protože jak jsme si ukázali, „člověk“ bývá vnímán jako muž. A kromě toho máme důkazy o tom, že ženy sice do určité míry k mužům jako ke vzorům vzhlížejí, muži však ženy jako vzory nevnímají. Ženy si kupují knihy o mužích od mužských autorů, ale muži si knihy od žen a o ženách nekupují, přinejmenším ne tak často.⁶⁸ Když tvůrci série dobrodružných videoher *Assassin's Creed* v roce 2014 oznámili, že v novém kooperativním režimu pro více hráčů již nebude možné hrát za ženu-asasínku, někteří muži toto rozhodnutí přivítali.⁶⁹ Tvrdili, že kdyby hráli za ženu, nedokázali by se s postavou ztotožnit.

Novinářka Sarah Ditung ztrácí s takovými výroky trpělivost. „Ale no tak,“ kárala muže v novinovém sloupku. „Už jste hráli hry i za modrého ježka.

Za kyberneticky vylepšené vesmírné mariňáky. Za krotitele draků, krucinál. [...] Ale na to, že by hlavní hrdinkou mohla být žena s bohatým vnitřním životem a činorodou povahou, vaše představivost už bůhvíproč nestačí?⁷⁰ Technicky vzato má samozřejmě pravdu. Rozhodně by mělo být snazší vcítit se do ženy než do modrého ježka. Na druhou stranu se však Sarah Ditung také mylí, protože tento modrý ježek má s mužskými hráči společnou jednu zásadní věc. Něco, co je důležitější než příslušnost k živočišnému druhu. Ježek Sonic je totiž samec. Víme to proto, že nenosí růžovou, nemá na hlavě mašli a neculí se. Patří ke standardnímu, neoznačenému pohlaví, nikoli k tomu atypickému.

S podobně negativními reakcemi na přítomnost žen se setkáváme napříč všemi odvětvími kultury. Když jsem v roce 2013 usilovala o to, aby se na anglické bankovky vrátila nějaká slavná žena z historie, některé muže to tak pobouřilo, že ucítili naléhavé nutkání vyhrožovat mi znásilněním, zmrzačením, a dokonce i smrtí. Ne všichni mužští odpůrci mého úsilí samozřejmě zašli tak daleko, ale i z umírněnějších reakcí jsem cítila ukřivďenost. Vzpomínám si, jak si jeden muž stěžoval, že „ženy jsou teď přece všude!“. No, vzhledem k mému urputnému boji za to, aby se na bankovce objevila byť jen jediná žena, zjevně všude nejsou. Jeho názor však vypovídá o mnohém. Tito muži pohlížejí na sebemenší snahu o vyšší zastoupení žen jako na nerovnost. Pokud jde o ně, podmínky na hřišti už jsou vyrovnané, a fakt, že se celý tým skládá jen z mužů, odráží pouze jejich objektivní zásluhy.

I zástupci Bank of England zprvu fakt, že se jejich „bankovkový tým“ také skládá jen z mužů, obhajovali tvrzením, že historické osobnosti zvolili na základě „objektivních kritérií“. Aby se totiž člověk dostal na elitní seznam „klíčových postav naší minulosti“, musí splňovat následující: jeho jméno musí být všeobecně známé, musí být dostupný jeho kvalitní portrét, nesmí být kontroverzní a jeho „trvalý přínos musí být obecně

uznávaný a dodnes významný“. Po přečtení těchto subjektivních kritérií mi bylo hned jasné, jak banka došla k tomu, že pro vyobrazení na bankovkách vybrala pět bílých mužů. Kvůli historickému nepoměru v genderových údajích je u žen zkrátka mnohem méně pravděpodobné, že budou kterékoli z těchto „objektivních“ kritérií splňovat.

Skladatelka Clara Schumann si v roce 1839 zapsala do deníku: „Kdysi jsem se domnívala, že oplývám tvůrčím talentem, ale již jsem tu myšlenku zavrhlá. Žena nesmí pomýšlet na skládání hudby. Žádné se to dosud nepodařilo, proč bych to tedy měla očekávat od sebe?“ Smutné na tom je, že se mylila. Mnoha ženám před ní se to podařilo a byly mezi nimi jedny z nejúspěšnějších, nejplodnějších a nejvlivnějších skladatelek sedmáctého a osmnáctého století.⁷¹ Jen jejich jména nebyla „všeobecně známá“, protože sotva žena zemřela, už si na ni nikdo nevzpomněl – nebo si její dílo připsal na konto muž, čímž se nepoměr v genderových údajích ještě prohloubil.

Felix Mendelssohn vydal pod svým jménem šest děl své sestry Fanny Hensel a v roce 2010 se ukázalo, že jeho sestra je autorkou ještě jedné skladby, která byla dosud připisována Mendelssohnovi.⁷² Po mnoho let znalci antické kultury trvali na tom, že římská básnířka Sulpicia nemohla napsat verše, pod nimiž je podepsaná. Byly zkrátka příliš dobré, nemluvě o tom, že byly značně necudné.⁷³ Judith Leyster, jedna z prvních žen, kterou v Nizozemsku přijali do malířského cechu, si za života vybuodovala značné renomé. Když však v roce 1660 zemřela, upadla v zapomnění a její díla byla od té doby připisována jejímu manželovi. V roce 2017 se objevily nové obrazy od Caroliny Louisy Daly, malířky tvořící v devatenáctém století. Do té doby se mělo za to, že jejich autory jsou různí muži, z nichž jeden se dokonce vůbec nevěnoval umění.⁷⁴

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století přední britská inženýrka, fyzička a vynálezkyň Hertha Ayrton poznamenala, že pokud mají „všechny omyly, jak

je známo, tuhý kořínek a těžko se jich zbavuje, pak má omyl, při němž je práce ženy přisouzena muži, více životů než kočka“. A měla pravdu. V učebnicích se dodnes píše, že objevitelem faktu, že pohlaví jedince je určeno chromozomy a nikoli prostředím, byl Thomas Hunt Morgan, navzdory tomu, že tuto skutečnost prokázala již Nettie Stevens svými pokusy s moučnými červy, a navíc se nám dochovala korespondence, v níž Morgan žádá Nettie Stevens o podrobnosti jejího výzkumu.⁷⁵ Na to, že se Slunce skládá převážně z vodíku, nás upozornila Cecilia Payne-Gaposchkin, za její objev však často sklízí uznání muž, který vedl její disertační práci.⁷⁶ Snad nejznámějším příkladem této nespravedlnosti je Rosalind Franklin, jejíž práce (pomocí rentgenových experimentů a měření elementárních buněk dospěla k závěru, že se DNA skládá ze dvou šroubovic a fosfátové kostry) vedla Jamese Watsona a Francise Cricka (nyní světově proslulé držitele Nobelovy ceny) k „objevu“ DNA.

Nic z toho neznamená, že by se centrální banka Anglie úmyslně snažila ženy vyčlenit. Znamená to jen, že kritéria, která považuje za objektivní, jsou ve skutečnosti silně genderově zkreslená. Z toho důvodu je kvůli historicky rozšířené praxi připisování ženských zásluh mužům pro ženy mnohem těžší splňovat kritéria, která si banka vytyčila. Pravdou je, že hodnota je věc názoru a názory utváří kultura. A pokud je tato kultura tak genderově nevyvážená jako ta naše, nemůže se vyhnout předpojatosti vůči ženám. Už z principu.

Případ se subjektivními kritérii pro výběr osobností na bankovky také ukazuje, že „muž jako norma“ může být příčinou i následkem genderové nevyváženosti údajů. Nezohledněním historického nepoměru genderových údajů si banka stanovila postup výběru historických osobností na základě úspěchů, kterých zpravidla dosahují muži. Požadavek na to, aby osobnost nebyla kontroverzní, nám možná může připadat oprávněný, ale jak poznamenala historička Laurel Thatcher Ulrich, „ukázněné ženy se zřídkakdy zapíšu

do dějin“. Zástupcům banky se nejenže nepodařilo historický nepoměr genderových údajů napravit, ale ještě ho prohloubili.

Na podobné subjektivní vymezení významnosti můžeme narazit téměř všude. V roce 2015 si britská středoškolačka Jesse McCabe všimla, že žádné ze šedesáti tří děl, která mají podle osnov v hudební výchově probírat, nesložila žena. Svou námitku tedy poslala vzdělávací a zkušební komisi Edexcel, ta však osnovy hájila. „Vzhledem k tomu, že skladatelky v klasické západní kultuře ani v jiných kulturách nebyly význačné,“ odepsali jí z komise, „našlo by se jen velmi málo skladatelek, které by bylo možné do osnov zařadit.“ Podstatné na tom je, jak svou odpověď formulovali. Edexcel si samozřejmě nemyslí, že žádné skladatelky nikdy neexistovaly. Vždyť třeba *Mezinárodní encyklopedie skladatelek* má více než šest tisíc hesel. Komise však má na mysli takzvaný kánon, tedy soubor děl, která se všeobecně považují za významná a která sehrála roli v utváření západní kultury.

Tvorba kánonu se vydává za objektivní důsledek soutěže na hudebním trhu, ve skutečnosti je však stejně subjektivní jako kterékoli posuzování hodnoty, k němuž dochází v nerovnoprávné společnosti. Ženy neměly příležitost se o místo v kánonu vůbec ucházet, protože pro ně bylo téměř nemožné dosáhnout toho, co se v komponování historicky považovalo za úspěch. Po převážnou část dějin platilo, že když už se ženy rozhodly skládat hudbu, směly koncertovat pouze pro soukromé obecnstvo a pouze v domácím prostředí. Skládání rozsáhlých symfonických děl, která jsou pro skladatele tak důležitá, protože si díky nim budují renomé, bylo ženám zapovězeno, neboť jim „nepříslušelo“.77 Hudba pro ženu představovala ozdobu, nikoli kariéru.* Dokonce ještě

* Ačkoli byla Fanny Hensel všude oslavována jako zázračné dítě, otec jí řekl, že „hudba se nejspíš stane kariérou tvého bratra [Felixe Mendelssohna], ty se jí můžeš a smíš věnovat jen pro ozdobu“.

ve dvacátém století se Elizabeth Maconchy — první žena, která kdy předsedala Sdružení skladatelů Velké Británie (Composer's Guild of Great Britain) — musela prosadit navzdory výhradám, které vůči ní měli vydavatelé, jako například Leslie Boosey, který zkrátka „nemohl od ženy přijmout nic než krátkou píseň“.

A i kdyby tyto „krátké písňe“, které ženy směly skládat, stačily k tomu, aby si vysloužily místo v kánonu, ženy jednoduše neměly dostatek prostředků ani významné postavení, díky nimž by svým dílům zajistily trvalý odkaz. V knize *Sounds and Sweet Airs: The Forgotten Women of Classical Music* (Zvuky a popěvky: zapomenuté ženy vážné hudby) srovnává Anna Beer velmi plodnou skladatelku ze sedmnáctého století Barbaru Strozzi (jež „za svůj život vydala více skladeb než kterýkoli jiný skladatel dané doby“) s jedním z jejích současníků, Francescem Cavallim. Jako varhaník chrámu svatého Marka v Benátkách (tuto pozici tehdy ženy nesměly zastávat) měl Cavalli dostatek peněz a vlivu, aby se postaral o to, že všechna jeho díla — včetně těch, která za jeho života nevyšla tiskem — budou zařazena do knihovny. Mohl si dovolit zaplatit archiváře, který se o svazky staral, a mohl zaplatit sbor, který měl zpívat jeho mše při výročí Cavalliho smrti. S ohledem na tak propastný rozdíl v prostředcích neměla Strozzi nejmenší šanci, aby se podobným způsobem zapsala do historie. A pokud někdo trvá na nadřazenosti kánonu, v němž chybějí ženy jako ona, jen tím upevňuje minulé křivdy páchané na ženách.

To, že ženy nezastávaly významné funkce, do jisté míry vysvětluje, proč nefigurují v naší kulturní historii, a také je to časté odůvodnění toho, proč se děti v dějepise učí téměř výhradně o životech mužů. V roce 2013 propukl v Británii spor o to, co považujeme za „dějiny“. Na jedné straně stál tehdejší ministr školství Michael Gove a ten se oháněl svým návrhem nových osnov výuky národních dějin, v nichž hlásal „návrat k základům“.⁷⁸ On a jeho podporovatelé

prohlašovali, že děti potřebují znát „fakta“. ⁷⁹ Potřebují „nejzásadnější vědomosti“.

Tyto „nejzásadnější vědomosti“, „základní kameny“ znalostí, které by každé dítě mělo ovládat, se kromě jiných nesrovnalostí vyznačovaly tím, že v nich ve značné míře chyběly ženy. V osnovách pro první stupeň (tedy pro děti od sedmi do jedenácti let) se kromě dvou tudorovských královen neobjevila žádná žena. Osnovy pro druhý stupeň (pro děti od jedenácti do čtrnácti let) zmiňovaly pouze pět žen, přičemž čtyři z nich (Florence Nightingale, Mary Seacole, George Eliot a Annie Besant) autoři osnov sloučili do kapitoly „Měnící se role žen“, čímž nikoli bez důvodu naznačili, že zbytek osnov se zabývá výhradně muži.

V roce 2009 přední britský historik David Starkey kritizoval historičky za to, že se podle něj příliš zaměřují na ženy Jindřicha VIII. Tudora a ne na samotného krále, který by podle jeho názoru měl být „středem pozornosti“. ⁸⁰ Králův osobní život označil za „cajdlák“, který vedle formálních politických důsledků jeho vlády, jakým byla mimo jiné anglická reformace, hrál jen druhořadou roli. Starkey trval na tom, že „pokud chceme řádně studovat dějiny Evropy starší než posledních pět minut, musíme uznat, že jde o dějiny bílých mužů, protože právě oni drželi v rukou moc. Kdo tvrdí něco jiného, ten lže“.

Starkeyho názor vychází z předpokladu, že vše, co se odehrává v soukromí, je nepodstatné. Ale je to skutečně tak? Soukromý život Agnes Huntingdon (narozené po roce 1320) se nám dochoval v úryvcích ze soudních spisů, zabývajících se jejími dvěma manželstvími. ⁸¹ Dozvídáme se z nich, že byla obětí domácího násilí a že její první manželství bylo prohlášeno za neplatné, protože s ním její rodina nesouhlasila. Večer 25. července 1345 utekla i od svého druhého manžela, protože ji napadl. V noci pak přišel k domu jejího bratra s nožem v ruce. Je zneužívání ženy ve čtrnáctém století (nebo nesvoboda volby) skutečně pouhou bezvýznamnou

soukromou záležitostí, nebo je spíše součástí historie podmaňování žen?

V každém případě je však umělé dělení světa na „soukromé“ a „veřejné“ už z podstaty věci mylné. Jedno s druhým se totiž neustále prolíná. Mluvila jsem o tom s učitelkou dějepisu Katherine Edwards, která se aktivně zapojila do protestů proti Goveho reformám, a ta zmínila nedávnou studii o roli žen v americké občanské válce. Nebyly totiž ani zdaleka bezvýznamné. Právě naopak. „To, jak ženy vnímaly svou roli, zcela zmařilo válečné úsilí států Konfederace.“

Ženy z vyšších vrstev, vychované tak, aby bezmezně věřily mýtu o vlastní bezbrannosti, zkrátka nedokázaly přestat chápat práci jako něco bytostně neženského. Nedokázaly se přinutit vykonávat práci, již po sobě zanechali jejich manželé, kteří museli narukovat. A tak jim psaly srdceryvné dopisy, v nichž je prosily, aby dezertovali, vrátili se domů a ochránili je. Chudší ženy v děláním problémů ještě přitvrdily. Založily hnutí protestující proti politice Konfederace, „protože doslova umíraly hlady a potřebovaly nakrmit své rodiny“. Když při zkoumání dopadů americké občanské války vynecháme ženy, pak nejenže získáme genderově nevyvážené údaje, ale chybějí nám dokonce i údaje týkající se toho, jak vznikaly Spojené státy jako takové. To mi připadá jako „fakta“, která stojí za to znát.

Historie lidstva. Historie umění, literatury, hudby. Historie samotné evoluce. To všechno nám bylo předkládáno jako objektivní fakta. Nicméně pravdou je, že nám tato fakta lhala. Všechna jsou zkreslená nezohledněním poloviny lidstva — v neposlední řadě tím, jakými slovy se tyto polopravdy popisují. Vznikla tak nesrovnalost v údajích. Významový posun v tom, jak o sobě smýšlíme. Ten pak podnítl zrod mýtu o tom, že muž je norma. A to bezesporu je fakt.

Tento mýtus je natolik životaschopný, že má dodnes vliv na to, jak sami sebe vnímáme. A pokud jsme se v posledních několika letech něco naučili, pak to, že

naše sebepojetí není zanedbatelná drobnost. Identita je mocná síla, kterou si na vlastní nebezpečí špatně vykládáme nebo ji úplně ignorujeme. Pokud bychom měli jmenovat tři globální fenomény dnešní doby, které obrátily svět vzhůru nohama, byl by to Donald Trump, brexit a Islámský stát. Všechny je v podstatě žene touha po určení vlastní identity. Mužskost přestrojená za genderově neutrální univerzálnost nás však nutí přesně k tomuto — nutí nás ignorovat identitu nebo si ji špatně vykládat.

Kdysi jsem krátce chodila s mužem, který při hádkách argumentoval tím, že jsem zaslepená ideologií. Tvrdil, že nedokážu vnímat svět objektivně a racionálně, protože jsem feministka a dívám se na všechno feministickou optikou. Když jsem ho upozornila, že totéž se dá říct i o něm (označoval se za libertariána), ohradil se. Ne. To byl podle něho objektivní, selský rozum — „absolutní pravda“, jak by řekla Simone de Beauvoir. Svůj pohled na svět považoval za univerzální, zatímco feminismus, tedy pohled na svět z ženské perspektivy, byl okrajový. Ideologický.

Na tohoto muže jsem si vzpomněla v roce 2016, v době amerických prezidentských voleb, kdy měl člověk pocit, že snad nemůže ani otevřít ledničku, aby tam nenašel tweety, proslovy a komentáře (většinou) bílých mužů, kteří si stěžovali na strasti „politiky identity“, jak tomu říkali. Deset dní po vítězství Donalda Trumpa vyšel v *The New York Times* článek od Marka Lilly, profesora humanitních věd na Kolumbijské univerzitě, který kritizoval Hillary Clinton za to, že „výslovně cílila na voliče z řad Afroameričanů, Hispánců, LGBT a žen“.⁸² Podle něj tím opomíjela „bílou pracující třídu“. Lilla zde vysvětluje, že „rétorika rozmanitosti“, kterou Clinton zastává, je podle něj v přímém rozporu s „širším chápáním světa“. Dával tím do souvislosti tento „úzcce zaměřený“ pohled (Lilla zřejmě četl V. S. Naipaula) s tím, co podle svých slov pozoroval u studentů vysokých škol. Tvrdil, že dnešní studenty přehnaně vedeme k tomu,

aby se soustředili na rozmanitost, že „je až šokující, jak málo toho vědí o tak odvěkých otázkách, jako je třídní příslušnost, válka, ekonomika a obecné blaho“.

Dva dny po zveřejnění tohoto článku řekl v Bostonu bývalý demokratický kandidát Bernie Sanders na turné ke své knize,⁸³ že „nestačí, aby někdo prohlásil: Jsem žena! Volte mě!“.⁸⁴ V Austrálii zase Paul Kelly, redaktor deníku *Australian*, popsal Trumpovo vítězství jako „vzpouru proti politice identity“.⁸⁵ Ve Velké Británii pak labouristický poslanec Richard Burgon napsal na Twitter, že Trumpova inaugurace ukázala, „co se stane, když středolevicové strany zavrhnou transformaci ekonomiky a spoléhají pouze na politiku identity“.⁸⁶

Simon Jenkins z deníku *The Guardian* uzavřel tento *annus horribilis*, tedy rok 2016, jízlivou kritikou „apoštolů identity“, kteří „přehnaně bránili“ menšiny, a tím se jim podařilo zabít liberalismus. „Já se k žádnému kmeni nehlásím,“ napsal. Nemohl by se „připojit k všudypřítomné hysterii“. Přál by si „zopakovat slavnou revoluci z roku 1832“. Tehdy se britské voličstvo rozrostlo o pár set tisíc majetných mužů.⁸⁷ Vážně báječné časy.

Tito bílí muži sdílejí následující názory: že o politiku identity se jedná jen v případě, když se týká rasy nebo pohlaví; že rasa a pohlaví nemají nic společného se „širšími“ problémy, jako je „ekonomika“; že se „úzce zaměřuje“ na problémy voličů z řad žen a osob jiné než bílé barvy pleti a že pracující třída zahrnuje jen bílé pracující muže. Ostatně také podle Úřadu pro statistiku práce (US Bureau of Labour Statistics) těžba uhlí (která se během voleb v roce 2016 stala jakýmsi nadřazeným označením pro všechny dělnické pozice, u nichž se automaticky předpokládá, že je vykonávají muži), zaměstnává 53 420 lidí, jejichž průměrná roční mzda činí 59 380 dolarů.⁸⁸ Ve srovnání s tím úklidová pracovní síla, ve které převažují ženy a jež čítá 924 640 osob, vydělává ročně v průměru pouze 21 820 dolarů.⁸⁹ Kdo je tedy skutečná dělnická třída?

Další věc, kterou mají tito bílí muži společnou, je ta, že jsou to bílí muži. Zdůrazňují to z toho důvodu, že právě proto, že jsou bílí a že jsou muži, jsou schopní ve vší vážnosti vyslovit nahlas ten naprosto absurdní argument, podle něž se otázky identity týkají jen těch, kdo nejsou bílí a nejsou muži. Když si jako bílý muž zvyknete na to, že se všechno, co souvisí s bílými muži, považuje za samozřejmost, dá se pochopit, když vám nedojde, že „bílý“ a „muž“ jsou ve skutečnosti také identity.

Pierre Bourdieu v roce 1977 napsal, že „to, co je nejdůležitější, považujeme za samozřejmost, protože o tom není třeba mluvit: tradice mlčí, v neposlední řadě o sobě jako o tradici“.⁹⁰ Identita „muže“ a „bělocha“ mlčí právě proto, že o ní není třeba mluvit nahlas. Muže a bělochy bereme jako samozřejmost. Nikdo je nerozporuje. Jsou norma. A na tuto realitu naráží každý, jehož identita není považována za samozřejmost, každý, na jehož potřeby a úhel pohledu se běžně zapomíná. Každý, kdo je zvyklý neustále narážet ve světě, který není stavěný na jeho potřeby.

To, s jakou samozřejmostí o bílých mužích uvažujeme, mě přivádí zpět k mému nevydařenému vztahu (dobrá, nevydařeným vztahům). Úzce totiž souvisí s pomýlenou představou o objektivitě, racionalitě a — slovy Catherine Mackinnon — „absenci úhlu pohledu“ perspektivy bílého muže. Tato perspektiva se neoznačuje za perspektivu bílého muže, protože to není nutné. Jde totiž o normu. Domníváme se, že není subjektivní. Že je objektivní. Dokonce univerzální.

Taková domněnka je však chybná. Ve skutečnosti jsou „bílý“ a „muž“ identitami úplně stejně jako „černá“ a „žena“. Podle jedné studie, která se zaměřovala na postoje bílých Američanů a jejich volební preference, odrážel Trumpův úspěch „politiku bělošské identity“. Jeho vítězství pak autoři definovali jako „pokus o ochranu společných zájmů bílých voličů prostřednictvím volebních uren“.⁹¹ Dospěli k závěru, že bělošská identita „silně předurčuje, že daná osoba bude volit Trumpa“.

Stejně na tom byla maskulinní identita. Z analýzy vlivu genderu na podporu Trumpa vyplynulo, že „čím větší zášť vůči ženám voliči chovali, tím vyšší byla pravděpodobnost, že budou podporovat Trumpa“.⁹² Nenávistný sexismus u voličů dokonce předpovídal podporu Trumpa stejně dobře jako to, jakou stranu zpravidla volí. A překvapuje nás to jen proto, že jsme zvyklí na mýtus o mužské univerzálnosti.

To, že vše mužské považujeme za univerzální, je přímým důsledkem genderové nevyváženosti dat. O bělošské a mužské identitě můžeme uvažovat s takovou samozřejmostí jen proto, že téměř všechny ostatní identity vůbec nebereme v úvahu. Mužská univerzálnost je však zároveň i příčinou nesrovnalostí v genderových údajích. Právě proto, že ženy přehlízíme a opomíjíme je, tvoří data o mužích většinu toho, co víme, a tudíž se vše mužské stává univerzálním. Ženy, tedy polovina populace, se tak dostávají do pozice menšiny. Jejich identita je úzce zaměřená a jejich úhel pohledu vysoce subjektivní. V takto nastaveném světě jsou ženy zákonitě zapomenutelné. Přehlédnutelné. Postradatelné — v kultuře, historii i datech. A tak se ženy staly neviditelnými.

Neviditelné ženy vyprávějí příběh o tom, co se stane, když zapomeneme zohlednit polovinu populace. Nastavuje zrcadlo tomu, jak nepoměr v genderových údajích škodí ženám, když život plyne víceméně bez obtíží. Ukazuje také, co se děje se ženami žijícími ve světě založeném na údajích o mužích, když se něco pokazí. Když onemocní. Když jejich dům smete povodeň. Když musejí opustit domov kvůli válce.

Vyprávějí však také příběh naděje, protože jakmile ženy vystoupí ze stínu a budou víc slyšet a vidět, věci se začnou měnit. Mezery se začnou zacelovat. A tak jsou *Neviditelné ženy* především výzvou ke změně. Až příliš dlouho jsme ženy stavěli do role odchylky od standardní lidské bytosti, a tak jsme dovolili, aby se staly neviditelnými. Je načase změnit úhel pohledu. Je načase ženy skutečně spatřit.

1

Každodenní život